AF NORDBY-PRÆSTERNES OPTEGNELSER 1800-1850

Ved Redaktør **Bent Rasmussen**, Tranebjærg

De gamle Nordbypræster havde for Skik at gøre korte Notater i deres Kaldsbog »Liber daticus«, om større eller mindre Begivenheder indenfor Sognets Omraade, og i mange Tilfælde giver disse Optegnelser gode Bidrag til Øens Historie.

Jeg skal her — ud fra et Materiale, som den tidligere Sognepræst i Nordby, A. Bayer, har udskrevet — give nogle Prøver paa, hvad den gamle Liber daticus fortæller. Ved direkte Afskrift er Citationstegn anvendt.

— — —

P o u l H e n r i k H e e g a a r d blev i Aaret 1893 personel Kapellan i Nordby paa Samsø hos sin Fader Stefan Heegaard den ældre.

5 Aar senere, 1798, bliver han Sognepræst i Nordby efter Faderen. Han er saa Sognepræst i Nordby i 37 Aar til 1835, da han døde i Embedet, 69 Aar gammel.

Han efterfulgtes af sin Søn, Stefan Heegaard den yngre, som var Præst i Nordby i 16 Aar, til 10. Juli 1851, da han blev forflyttet til Skævinge i Nordsjælland.

Disse to gamle Nordby-Præstemænd har i Liber daticus skrevet nogle korte og knappe Optegnelser, men de taler deres Sprog om: »Een Slægt gaar og een Slægt kommer, men Jorden staar evindelig« — som Stefan Heegaard den yngre skriver, for at tale med den gamle Prædiker: »Der er intet Nyt under Solen!«

Optegnelserne spænder over et halvt Aarhundrede 1800—1850 og handler om næsten alle Foreteelser, om Velstand og frugtbare Aar, om Uaar og Misvækst, Fred og Ufred, økonomiske Kriser og Arbejdsløshed, om milde Vintre og kolde Somre og omvendt. Vi tager kun de interessanteste Oplysninger Aar for Aar.

Samme Aar, som Poul Henrik Heegaard bliver Sognepræst, 1798, begynder han paa en grundig Omlavning af Nordby Præstegaard, som sikkert paa nævnte Tidspunkt har været meget forfalden, da Faderen, Stefan Heegaard den ældre i sin lange Embedstid kun havde ladet det aller mest nødvendige udføre, og nu havde Sønnen i sin femaarige Kapellantid spekuleret paa Forbedringer, om han fik Embedet. Derfor begyndte han, straks han er kaldet. Han fortæller herom:

»1798 indrettede jeg den blaa og den gule Dagligstue samt Gangen med Lofter, Gulv, Vinduer og Døre. 1799 indrettede jeg Ammestuen og lod lægge nyt Loft.

1802 byggede jeg det nye Hus, 14 Fag (Rejsninger) stort i Gyden og købte Grunden dertil af Gaardmand Poul Kræmmer. Dette Hus er altsaa nu min Ejendom.

1804 byggede jeg den store Stue i Præstegaarden, bestaaende af 4 Fag.

1806 byggede jeg tvende Gæstekamre over for den store Stue samt lod koste en Brønd udenfor Køkkendøren af 14 Alens Dybde (c. 10 m) og opsat af dobbelte Brædder. Jeg venter, at den vil staa længe, da Grunden er fast Lermergel. Vandet maatte hidtil dels bæres, dels ved Render skaffes til Gaarden — hvad tidsspildende Bekostning og Fortrædeligheder, der med sligt er forbunden, vil den tænksomme og erfarne Læser skønne.

Den 18. Dcb. om Aftenen mellem 5 og 6 Slet afbrændte Kapellangaarden i Østerby. Kreaturerne blev reddet, det andet, paa nær lidt ubetydeligt Indbo, fortæredes af Ilden.«

Kapellangaarden i Østerby laa i den indre Del af Rundbyen ved den saakaldte Perres (Sump). I den Tid hørte

Besser og Onsbjerg Sogne sammen i et Pastorat og Præsten boede i Besser, medens Kapellanen boede i Gaarden i Østerby — midt i de to Sogne.

Krigsbegivenheder 1808

»Den 13. April 1808 udbrød de første Fjendtligheder paa Samsø.

En engelsk Jagt under dansk Flag ankrede op ved Ballen Havn neden for Brundby, omtrent Kl. 8 Slet Formiddag satte en Baad ud med Mandskab i, opbrændte de mindre Baade, som var landtrukne, halede tvende større Baade, der nylig var kommet fra Kalundborg, ud af Havnen og efter at have taget, hvad der fandtes i dem, opbrændte dem i Søen.

Der blev ogsaa nogle Faar skudt af Fjenden. En Soldat af jydsk Landeværn, der vilde undersøge, hvad der gik for sig i Havnen, blev fanget.

Dette var maaske den største Skade for Samsø ved denne Lejlighed i Betragtning af, at Krigsfangen kan give Fjenden for os skadelige Efterretninger. Den 1. Maj kom et fjendtligt Skib til Thunø. Det var engelsk og laa der til d. 6. Maj. I disse Dage forsynede Skibet sig med Vand, rekvirerede Ænder, nogle Lam og alle de Høns, der var paa Øen — paa nær en Hane og en Høne, som hver Husstand fik Lov at beholde. Englænderne betalte disse Kreaturer saaledes: 1 Lam med 1 Rdl. (2 Kr.), en Høne med 24 Skilling (50 Øre) lige saa meget blev givet for en And. Som Fjender opførte de sig vel. Befolkningen blev iøvrigt ikke beføjede nogen Vold enten paa Person eller Ejendom. Nu ligger dette Skib nordligt for Nordby Kirke, en Mil til Søs.

Den 8. Maj om Morgenen mellem 1 og 2 Slet afsendte bemeldte Skib en Sluppe til Besser Rif (Rev) og borttog en Baad, hvori var en Morterer og en Mand. Baaden var kommet fra Kalundborg med Ammunition til den paa Riffet (Revet) værende Redoute (mindre Skanse).

Den 11. Maj blev fra bemeldte Skib skudt 3 Kugler ind paa Nordby Land, dog uden at gøre Skade. Skibet laa under Ballebjerg, og tvende Kugler af 8 Pds. Vægt blev fundne i Langdalen.

Den 13. Maj veksledes nogle Skud mellem Batterierne paa Kyholm og Liløre og det fjendtlige Skib.

Den 15. Maj blev en Baad med 4 Mand udi taget af Fjenden en kvart Mil fra Issehoved. Personernes Navne var Ole Sørensen, Michel Skræder, Hans Skomager, alle af Nordby og Søren Sørensen af Maarup. De kom alle uskadte tilbage fra Krigsfangenskabet d. 13. Oktober.

Den 27. Maj landede Fjenden Kl. 4 Slet Eftermiddag under Kolby Mark med en Barkasse og borttog 30 a 40 Faar og Lam.«

Stegende Varme

var det i Juli 1808. »Den 23. Juli stod Termometret efter Reamur 35 Grader (43¾° C.) over Frysepunktet, eller flere Grader over Feberhede. Det bemærkes, at Termometret hængte paa en Væg i et rummeligt Værelse, der havde Vinduer mod Vesten og Østen men intet Vindue mod Sønder.

Priserne paa Korn var i Nordby Sogn dette Aar: Rug 4 Rdl. 3 Skilling, Havre 2 Rdl. 3 Skilling, Byg 3 Rdl., Ærter, naar de er rene, 7. Rdl.«

1809

»16.—22. Marts blev Ærterne saaede i Præstegaarden. Den 25. Marts indfandt stærk Frost, som vedvarede til den 5. April, da man igen kunde begynde at pløje — dog kun om Eftermiddagen.

Ærterne har saaledes udholdt 11 Dages Frost.

Atter den 11. April begyndte det at fryse, den 12. og 13. April staar Termometret 8 Grader under Frysepunktet (10° C), den 14. faldt megen Sne, som endte med Tøvejr.

Sommeren var usædvanlig tør. Græsset tørredes bort

paa de tørstige Agre, Kreaturerne til Sultefode. Høhøsten faldt overordentlig slet ud. Præstegaardens sædvanlige Høavl er omtrent 50 Læs, i Aar avledes kun 6 Læs. Kornhøsten blev derimod langt bedre, end man kunde vente, hvad Rug og Byg angaar.

Ærterne var rigtignok meget ringe — om det ublide Vejr i Foraaret eller den tørre Sommer har bidraget mest dertil er uvist.

Dette Aar har været et roligt Aar for Samsø. Vi er slet ikke blevet foruroliget af Fjenden. Give Gud, at det næstfølgende Aar maatte vorde dette ligt.«

1810

»Kornpriserne er snart steget til det dobbelte. Priserne i Nordby for Korn af Høsten 1809: Rug 9 Rdl., Byg om Efteraaret 5 a 6 Rdl. om Foraaret 8 Rdl., Havre 6 Rdl., Ærter, naar de var rene, 10 Rdl.

20. Marts blev de første Ærter saaede, de fik nogle Dages Frost.

Den 5. April, midt i den travleste Vaarpløjning, blev de tvende Artilleriheste indkaldt. Ærtestubmarken er ikke pløjet saa dybt, som jeg kunde ønske, fordi der er kun 6 Heste til Arbejde i Præstegaarden, da de tvende som nævnt er borte.

Ogsaa i Aar var Sommeren tør, men man fik dog en bedre Høst, end man havde ventet.

Dette Aar var vi, som forrige ganske fri for fjendtligt Besøg — maatte det kommende Aar ligne dette.«

En Kaperbaad taget

»Den 30. Juni 1811 blev en dansk Kaperbaad taget af en engelsk Sluppe paa den søndre Kyst af Samsø.

Kaperfolkene retirerede fra Baaden og bragte endog Kaperførerens Kuffert op paa Landet, men da der ingen militær Hjælp var til Stede, tog Fjenden ikke alene Kaperbaaden, men gik endogsaa op paa det tørre Land og bemægtigede sig Kaperførerens Kuffert.«

»Aaret 1812

forløb uden at nogen Fjende tænkte paa at hjemsøge Samsø — maatte det begyndte Aar ligne dette.«

Kornpriserne steg stadig, eftersom danske Bankosedler faldt i Kurs.

»Kornpriserne af Høsten 1812: Rug steg til 100 Rdl. (200 Kr.) pr. Td., Byg til 40. Dog bidrog rimeligvis ogsaa den middelmaadige Høst, og det meget udskrevne Skattekorn hertil.« (Skatten erlagdes altsaa i Korn.)

»Den 19. Januar 1814 kom med den glædelige Tidende til Samsø, at Danmark har faaet Fred efter den lange Krig. Den var vel ikke blodig, men dog i høj Grad trykkende for Staten. Gud alene Æren! — 23. Januar frøs det 20 Grader (25° C.)«

Krigens Følger

1815 følte Krigens Følger i trykkende Skatter. Saaledes »erlagdes af Nordby Præstekald 300 Rb. eller anslaaet i Rug 23 Td. Rug — før Krigen var Skatten kun det halve.

I 39 Aar har jeg kendt Samsø, men aldrig har der i den Tid været en saadan Forlegenhed. Hos adskillige Bønder sønderpaa paa Landet er der udpantet.«

1816 var et rigtigt godt Aar for den danske Landmand. »Høsten var vel ikke overflødig, men formedelst den udenlandsk indtrufne mislige Høst steg Kornpriserne betydeligt.

Reformationsfesten

— i Anledning af 300 Aarsdagen — helligholdtes 31. Oktober, 1. og 2. November 1817.

»Den 31. Oktbr. og 2. Novbr. var der Gudstjeneste i Nordby Kirke, og var den befalede Tekst for første Dag til Højmesse Joh. 8, 12 og for 2. Novbr. ligeledes til Højmesse 1. Cor. 13, 11. Den anden Festdag (1. Novbr.) var for Universitetet og de lærde Skoler. Alt Arbejde var be-

falet at hvile den 1' og 3' Dag i Festen, men ikke paa den 2' Dag. I Nordby Kirke holdt jeg fuld Messe Fastens første Dag. Salmerne, der blev brugt, var: 1) I Christi Navn skal al vor Gerning ske, 2) O, Helligaand kom til os ned, 3) Nu beder vi den Helligaand, 4) Vi tror allesammen paa een Gud.

Efter Prædiken: 1) O store Gud, vi love dig, og 2) I Kristne som bekende den Guds eenbaarne Søn.

Festens tredie Dag holdt jeg ikke fuld Messe. Salmerne, der blev brugte vare: 1) Gud Helligaand i Tro os lær, 2) Aleneste Gud i Himmerig, 3) Den Idræt Gud er tækkelig, 4) Nu bede vi den Helligaand. I Prædikestolen det 1' Vers af »I Jesu Navn skal al vor Gerning ske«. Efter Prædiken det brugelige Vers: Ære være Gud Fader i Evighed, og til Afslutning: Min Sjæl, om Du vil nogen Tid. Alle disse Salmer er af Kingos Salmebog, som da brugtes i Menigheden.«

(Naar dette sidste tilføjes, skyldes det, at den rationalistiske, saakaldte evangelisk-kristelige Salmebog blev indført her i Landet 1798, men nogle Steder vilde Menigheden ikke bøje sig og afskaffede Kingos. Saaledes fortæller Evald Tang Kristensen: Præsten Poul Henrik Heegaard bekendtgjorde en Søndag i Kirken: Næste Søndag synger vi efter den evangelisk-kristelige Salmebog.

Byklokken kaldte om Lørdagen Folk til Møde paa den gamle Gadestævneplads — Præst og Degn var ikke med. Det vedtoges, at alle Mand fra hver Gaard og fra hvert Hus skulde møde om Søndagen i Kirke, medens Kvinderne skulde blive hjemme. Det skete, og da Degnen Jørgen Kjeldsen begyndte at synge efter »den evangeliske«, rejste alle sig op og gik ud i Vaabenhuset, hvor de stemte i med: Aleneste Gud i Himmerig.

Præsten gik da ud til dem og sagde: Gaa ind, lille Børn, vi skal ikke være uenige om det. I skal faa Lov at beholde Kingos.

Den evangelisk-kristelige Salmebog blev saa ikke ind-

ført i Nordby før ved Reformationsfesten i 1836 — 300-Aaret for Reformationens Indførelse i Danmark — da var Sønnen, Stefan Heegaard den yngre blevet Præst i Nordby.

(B. R.)

Det var et Sidespring, men vi gaar nu tilbage til Reformationsfesten i 1817. Kirken var pyntet paa det bedste. Buer af grønne Grene var anbragt ved Indgangen til Kirken. Prædikestolen og Koret tog sig skønt ud. Lys paa Alteret og i Lysekronen havde Præsten og Degnen foranstaltet for egen Regning.

»I 24 Aar næsten har jeg været Tjener her ved Menigheden«, skriver den gamle Præst, »men ikke er det mig bevidst, at jeg med saa dybe Andagtsfølelser har nogensinde begyndt Gudstjenesten som paa denne Festens første Dag. Kirken var pyntet, ganske fuld af Mennesker, og dyb Tavshed, da den højtidelige Salme: »I Jesu Navn« istemmedes. Maatte den kommende Slægt om mulig endnu højtideligere helligholde denne for alle Jesu Religions sande Bekendelse saa vigtige Fest.«

1819

begyndte med tørt Vejr.

»31. Maj fik vi den første Regn, der trængte ned til Roden. Den anrettede adskellig Skade i Jylland, da der fulgte stærk Frost efter.

Den 6. August havde vi her i Nordby en skybrudlignende Regn. I 3 Kvarter styrtede Regnen ned, saa Gadekæret, der næsten var tørt, ikke alene blev fuldt, men den sædvanlige Rende kunde ikke tage mod det overflødige Vand, hvorfra det aabnede sig Vej omkring Kjærgaarden og fyldte den hele Gade mellem Kjærgaarden og de andre Gaarde med en stadig løbende Strøm saa dyb, at Gæs flød midt i Gaden, og naar man stod ved Præstegaardens søndre Længe, havde denne Strøm formedelst sin Bredde Anseelse af en Aa.«

1820 bragte en god Høst, men Kornpriserne var lave, og skriver Præsten »naar Landmændene i Danmark florerer, saa florere ogsaa alle andre Stænder. Rug solgtes i 1821 for 2 Rigsbank Sedler eller 1 Rb. courant, Byg 5 Skill. courat, Ærter og Havre solgtes efter »Øjemaalet«. Det Landmanden skal købe: Jern, Kul og Tjære er i Forhold dertil i høj Pris.«

1822 var et Misvækstaar, især m. H. t. Vaarsæden. »Af Byg, Havre og Ærter blev der i Nordby Sogn ikke avlet Udsæden. Rughøsten var ogsaa daarlig. Den fattige Klasse vilde have lidt Nød, i det mindste en Del af den, dersom der ikke ved Øvrighedens og Fattigkommissionens Foranstaltning var paa Kredit skaffet Nødlidende Føde og Sædekorn.

En Del Bønder bliver ogsaa paa de billigst mulige Vilkaar forsynede med Sædekorn.

Torskefiskeriet hjalp Husmændene meget i dette trange Aar; mærkeligt nok, at dette Fiskeri nu er saa rigt, som det ikke har været i Mands Minde.«

I 1823 var Høsten saa god, at det forrige Aars Misvækst var glemt og den derved paadragne Gæld afbetalt. I 1824: »Den gamle Jord var i dette Aar meget urolig. Især d. 20. Decb. havde vi en Orkan, der varede i flere Timer. Nordby Sogn tog ingen væsentlig Skade, men Sønder paa Samsø nedstyrtede Orkanen 20 Huslænger og 4 Vejrmøller. Præstegaardens Brønd er nu stensat.«

Et Aar med Misvækst

»Sommeren 1826 har til Begyndelsen af Juli været usædvanlig varm. 9. Juli 40 Gr. R. (50° C). Misvæksten kom som Følge af den usædvanlige Hede og tørre Sommer, i Særdeleshed da af Vaarsæd. Misvæksten strakte sig over en stor Del af Europa, og Kornpriserne steg. Det eneste, Nordby Sogn har lidt at sælge af er Rug. Vaarsæd maa købes. Præsten købte 30 Td. af Byg-Malt og Havre.«

Stormflod

Den 1. Nvbr. 1827 var for Præsten og tvende Bønder en sørgelig Dag; en Storm af Nordøst til Norden og en Flod af 12 Fod over daglig Vands Højde bortskyllede Havbakken for Præstegaardens Mark, og for tvende Bønders Lodder, som ligger sønder for Præstegaarden. Det, som Floden borttog af Havbakken var 5 a 6 Alen og Resten blev ligeledes belagt med Sand af næsten ½ Alens Dybde paa visse Steder. Sammesteds blev der meget Vand indskyllet af den voldsomme Flod paa det Sted, hvor Havbakken var gravet gennem for at udtappe Mosen.

»Kan Mosen ikke benyttes for Havets Indtrængen, vil Præstegaarden tabe sit Tørveskær, et aarligt Tab af mere end 50 Rdl. Dog, jeg trøster mig ved den evige Visdoms Indretning »Havet skal sætte Grænser for sig selv«. I dette Haab lever jeg og venter at se bedre Udfald af denne Ødelæggelse end den for nærværende Tid vise.«

Aaret efter begyndte Havet at sætte en ny Havbanke op og saaledes igengive, hvad den havde taget. Ved Undersøgelse viste det sig, at en lignende Flod, der ogsaa borttog Havbanken, fandt Sted ca. 1760.

Da der ikke blev indhøstet

»1829 faldt usædvanlig megen Regn lige fra Juli til November. Mange Tørv blev ikke tørre. Kornet tog mange Steder Skade, ja, der var Steder, hvor det ikke blev indhøstet, fordi det var saa vaadt, men kørtes fra Ageren paa Møddingen.

Vinteren begyndte overordentlig tidlig, d. 11. Novbr., og vedvarede med Frost til hen i Marts 1830, ja, i Februar stod Termometret paa ÷ 21° R. (25¼° C.). Trods dette blev Høsten i 1830 god, men vanskelig og langvarig at bjærge. Vaarsæden gav meget godt, men Rugen kun lidt i Traven. Kornpriserne steg gradvis fra Høsten op til det dobbelte.«

Vaskemaskine

Det var i 1831, at Jomfru Sophie Heegaard bragte den første Vaskemaskine til Samsø, nemlig til hendes Forældre i Nordby Præstegaard. »Denne saare nyttige Maskine var opfunden af Seminarist Vistoft fra Vinkel, hvor hans Fader var Degn og Skolelærer.«

Prinsebesøg

»Den 25. Maj 1832 var Prinds Frederik Carl Christian (den senere Kong Frederik den Syvende) i Nordby Præstegaard for at nyde en Forfriskning. Prinsen saa sig godt om i Nordby. Hans Fartøj laa imens Vest for Nordby Kirke.«

I 1834 var der Misvækst. »Af Præstegaardens Avling kunde ikke sælges saa meget som fornødent til Skatter og Folkeløn.«

Som foran omtalt blev den evangelisk-christelige Salmebog indført i Nordby Kirke 1836 ved selve 300-Aarsfesten for Reformationens Indførelse i Danmark af den nye Præst Stefan Heegaard den yngre.

Han søger at ophjælpe Beboernes ringe Indtægter ved at fremme

Fiskeriet

I 1837 henleder han Beboernes Opmærksomhed paa et mere indbringende Fiskeri end det hidtil brugte med storslaaede (stormaskede) Flynder- og Sildegarn. Han faar nogle til at deltage i Anskaffelsen af et Bundgarn, som næste Sommer skulde udsættes i Kragemose. Garnet bindes af Sognets Beboere og vil koste henimod 200 Rdl.

Bundgarnet gav i 1838 i Indtægt 100 Rdl., skønt det stod for langt til Søs og blev passet maadeligt. Da Garnet blev taget i Land, solgtes det til Husmændene Jens Tolder og Frederik Kjærulff, begge af Nordby. Næste Aar gav det i Indtægt 200 Rdl. Dette Aar dannedes et Selskab, hvis For-

maal var at fremme Afbenyttelsen af Øens fiskerige Kyster.

»Med Aktier paa 25 Rdl. har Selskabets Medlemmer sammenskudt 2225 Rdl., som anvendes til Anlæg af Bundgarn og Drivgarnsfiskeri.« Som Formand for Selskabet lader Præsten Garnene binde samt Baade og Joller bygge af Nordby Sogns duelige og flittige Arbejdere.

Fiskeriselskabets Bundgarn ved Liløre gav et meget godt Udbytte, men Drivgarnsfiskeriet gav ringe, medens Bundgarnene ved Kragemose gav rigelig Indtægt.

I 1842 drives Bundgarnsfiskeriet med 6 til Sognet hørende Bundgarn, der alle gav godt Udbytte. Ogsaa var Interessentselskabets nogenlunde.

I 1843 blev der fra 7 Bundgarn i Nordby solgt Sild for omtrent 1600 Rdl. og fra Interessentselskabets Garn for 637 Rigsdaler.

I 1846 fiskes for 2200 Rdl. Interessentselskabet blev omkring 1850 ophævet, Bundgarn og Baade solgtes.

Landbruget

Høsten 1837 maadelig. »For de Fattige er der kun lidt Arbejde at faa hos Bønderne; formedelst de gentagne maadelige Indhøstninger er Bønderne nødt til at indskrænke deres Udgifter saa meget som muligt.

Ingen af de ældste Beboere i Sognet kan erindre et saa frugtbart Aar som 1840, og da Kreaturerne tillige var i saa høj Pris, at de bedste Malkekøer blev betalte med 27 a 28 Rdl. (55—56 Kr.) kan Aaret siges at have været udmærket for Landmændene.«

I 1841 nævnes for første Gang Kartofler, af hvilke der nu udlægges en betydelig Mængde, og de gav et betydeligt Udbytte. De blev betalt med 1 Rdl. Td. I 1843 var Rughøsten den ringeste i Mands Minde og Høsten af Vaarsæd og Kartofler ret god. I dette Aar opførte Lehnsgreven en Købmandsgaard (Frederikshøj) ved Langøre og dertil udlagt 30 Tdr. Land.

Forskelligt

I 1844 bygges en ny Istra (Stuehus) ved Præstegaarden. Det blev paabegyndt 1. Maj og var aldeles færdigt til Midten af Juli. Der begyndte en Tyfusepidemi i Nordby Sogn i November 1844; og den vedvarede hele Aaret 1845. 180 Mennesker blev angrebet, »men den bortrev ikkun 20.« »I Anledning af Slesvig-Holstenernes skændige Oprørskrig ere i Maj 1848 henlagt paa Samsø 180 Mand af 10' Infanteribatteri, deraf i Nordby Løjtnanten og 40 Mand.«

Der er nu god Afsætning for Kartofler i de omliggende Købstæder, hvor de søges med Begærlighed, men Afsætningen af Kreaturer har under Krigen været meget sparsom. Der sluttes med: »Af det til Krigen her fra Nordby Sogn udskrevne Mandskab er ingen dræbt eller saaret.«